

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΜΑΓΕΙΑΣ

Στρατής Ψάτου

Θρησκειολόγος

Αν και η μαγεία υπήρξε από παλιά αντικείμενο στοχασμού μεταξύ αρχαίων φιλοσόφων, αλχημιστών και θεολόγων, εν τούτοις οι πιο πολλές από τις θεωρήσεις αυτές αποτελούν περισσότερο μέρος της ιστορίας της μαγείας παρά μέρος της ιστορίας των επιστημονικών έργων που την έχουν ως αντικείμενο. Μεταξύ των θεωρήσεων αυτών κυριαρχούν οι μελέτες ιουδαίο-χριστιανών λογίων, οι οποίες ασχολούνται με τη σχέση της μαγείας με τις θρησκείες τους, καταδικάζοντάς την ως κατάλοιπο του «πανιτισμού» και ως «αίρεση». Η θεωρητική αντιμετώπιση της μαγείας άλλαξε ριζικά στα τέλη του 19ου αιώνα χάρη στα έργα στοχαστών όπως ο John Ferguson Mc Lennan¹, ο Herbert Spencer² και ο Andrew Lang³, οι οποίοι επιχειρούν να κατανοήσουν την προέλευση της μαγείας και της θρησκείας ως μία φάση της εξέλιξης της πνευματικής πορείας του ανθρώπου. Μεταξύ των στοχαστών, την πιο σημαντική συνεισφορά είχαν ο Edward B. Tylor⁴ και ο James Frazer⁵.

Ο Tylor θεώρησε βέβαια τη μαγεία ως «μία από τις πιο ολέθριες αυταπάτες της ανθρωπότητας», δεν την μελέτησε όμως ως αίρεση ή ως δεισιδαιμονία, αλλά ως ένα είδος «ψευδο-επιστήμης», με την οποία ο «πρωτόγονος» άνθρωπος διεκδίκησε μία σχέση αιτίας και αποτελέσματος ανάμεσα στην πράξη που εκτελεί και στην υλοποίηση του γεγονότος που επιθυμεί. Ο Frazer στον *Χρυσό Κλώνο* του ήρθε να βελτιώσει και να επεξεργαστεί περαιτέρω τις απόψεις αυτές του Tylor σχετικά με τη μαγεία, μελετώντας τη σχέση της με τη θρησκεία και την επιστήμη, και τοποθετώντας και τις τρεις σ' ένα μεγαλειώδες εξελικτικό σχήμα. Ο Frazer αντιμετώπισε τη μαγεία ως πρώιμη και πρωτόγονη μορφή τόσο της θρησκείας όσο και της επιστήμης. Σύμφωνα με την άποψή του, ο άνθρωπος πίστευε αρχικά ότι μπορεί να γίνει ο κύριος των φυσικών δυνάμεων με τον ίδιο τρόπο που ήταν κύριος των χειρονομιών του (μαγεία). Με τις αποτυχίες του είδε ότι ο κόσμος αντιστέκταν, και τότε τον προίκισε με θεικές δυνάμεις, τις οποίες μέχρι τότε διεκδικούσε για τον εαυτό του. Έφτιαξε θεούς και άρχισε να συνδέεται μαζί τους λατρευτικά με την προσευχή και τη θυσία (θρησκεία). Όταν διαπίστωσε τα σφάλματα και της θρησκευτικής σχέσής του με τον κόσμο, επέστρεψε και πάλι στην αρχή της αιτιότητας,

αυτή τη φορά όχι με μαγική αλλά με εμπειρική θεμελιωμένη μορφή (επιστήμη).

Σχετικά με τη μαγεία ο Frazer υποστήριξε ότι η βασική της αρχή είναι ο νόμος της ομοιότητας (ή ομοιοπάθειας ή συμπάθειας): το όμοιο παράγει το όμοιο, η επίδραση μεταβαίνει από την εικόνα στο αντικείμενο ή από το μέρος στο όλον. Όταν χύνεις νερό μπορείς να προκαλέσεις βροχή, όταν τρυπάς με καρφίτσες το ομοίωμα του εχθρού είναι σαν να ριχνεις βέλη πάνω στον ίδιο, αντί για το ομοίωμά του μπορείς να έχεις κάτι από αυτόν (π.χ. κομμένα μαλλιά ή νύχια του). Από την πρώτη αυτή αρχή ο Frazer συνήγαγε και μία δεύτερη, προκειμένου να ορίσει τη φύση της μαγείας: η μαγική λειτουργία γίνεται δίχως την επίκληση κάποιας μεθολογικής εντότητας (π.χ. θεού ή δαίμονα), καθώς η δράση της είναι υποχρεωτική και αυτόματη.

Πρέπει να πούμε ότι όλοι αυτοί οι στοχαστές, αλλά και οι μεταγενέστεροι οπαδοί και διάδοχοί τους, όπως ο R. Ranulph Marett, αντιμετώπισαν τη μαγεία ως διανοητική, ατομική υπόθεση, έναν τρόπο δηλαδή με τον οποίον ο κάθε άνθρωπος σκέπτεται και αντιμετωπίζει ατομικά τον κόσμο. Κατά τη μελέτη όμως της μαγείας στις αρχές του 20ού αιώνα γεννήθηκε και μία άλλη

για του Claude Lévi-Strauss: «Είναι λίγες οι διδακταλίες που υπήρξαν τόσο εσωτερικές και που ταυτόχρονα άσκησαν μια επιρροή τόσο βαθιά όσο εκείνη του Marcel Mauss»¹¹. Ας δούμε λοιπόν λεπτομερέστερα το περιεχόμενο του έργου του.

Ο Mauss, προκειμένου να προχωρήσει προς έναν σαφή, πλήρη και ικανοποιητικό ορισμό της μαγείας, διέυρνε όσο μπορούσε το φάσμα των περιπτώσεων, εξετάζοντας μαγικά συστήματα φυλών, όπως των φυλών της Αυστραλίας¹², της Μελανησίας¹³, των Ιροκεζών Τσερόκι και Ουρόν¹⁴, αλλά και τη μαγεία του αρχαίου Μεξικού, τις μορφές της ινδικής μαγείας¹⁵, της εβραϊκής¹⁶, της ασουριακής, της ελληνικής και της λατινικής, και τέλος την ιστορία της μαγείας κατά τον Μεσαίωνα¹⁷. Έχοντας μπροστά του το υλικό αυτό, θεωρεί ότι η προσπάθεια του Frazer είναι αρκετά προβληματική, καθώς υποτίθεται ότι έχει επιλέξει τυπικά δεδομένα, ενώ παραλείπει έναν σημαντικό αριθμό πράξεων, όπως επιμοδές ή τελετουργίες, όπου παρεμβαίνουν δαιμόνες και που όσοι τις ασκούσαν ή τις έβλεπαν να ασκούνται τις χαρακτηρίζαν ως μαγικές. Θα υποστηρίξει ακόμη ότι όχι μόνο υπάρχουν μαγικές τελετές που δεν είναι ομοιοπαθητικές, αλλά και ότι η ομοιοπάθεια δεν αποτελεί ιδιαίτερο γνώρισμα της μαγείας, αφού υπάρχουν ομοιοπαθητικές πράξεις και στη θρησκεία. «Όταν ο αρχιερέας, στον ναό της Ιερουσαλήμ, στη γιορτή Σουκώθ, έχανε νερό πάνω στο βωμό με τα χέρια υψωμένα, είναι προφανές ότι τελούσε μια ομοιοπαθητική τελετουργία με σκοπό να προκαλέσει βροχή»¹⁸. Οι ομοιοπαθητικές τελετουργίες μπορεί να είναι εξίσου μαγικές όσο και θρησκευτικές. Επίσης, κατά τον Frazer, η μαγική τελετουργία δρα συνήθως αυτόνομα και έχει άμεση μηχανική δράση, σε αντίθεση με τη θρησκευτική τελετουργία που δρα έμμεσα, μέσα από ένα είδος ευλαβικής πειθούς. Όμως και αυτή η διάκριση, κατά τον Mauss, απέχει πολύ από το να είναι επαρκής, γιατί συχνά και η θρησκευτική τελετουργία καταναγκάζει. Οι διάφορες θεότητες στις περισσότερες αρχαίες θρησκείες θεωρούνταν ανήκαν να αποφύγουν μια τελετουργία που γινόταν σύμφωνα με τους τύπους. Επιπλέον, δεν είναι ακριβές το ότι όλες οι μαγικές τελετουργίες είχαν άμεση δράση, αφού και στη μαγεία τα πνεύματα και οι θεοί θεωρούνται ότι υπάρχουν και δρουν. Τέλος, τα πνεύματα αυτά και οι θεότητες δεν υπακούουν πάντοτε μοιραία στις προσαγές του μάγου, ο οποίος φτάνει πολλές φορές στο σημείο να τα ικετεύει.

Ο Mauss, έχοντας επισημάνει τις παραπάνω αδυναμίες της προσέγγισης της μαγείας από τον Frazer, προχωρεί στη διατύπωση της δικής του θεωρίας. Ξεκινά από το γεγονός ότι η μαγεία περιλαμβάνει δύο συστατικά στοιχεία: α) δρώντα πρόσωπα, β) ενεργήματα (πράξεις) και γ) νόμους (νοητικές παραστάσεις). Ονομάζει μάγο το πρόσωπο που τελεί τις μαγικές πρά-

αλισιδα συγγραφέων και μελετητών, οι οποίοι διέυρναν καθοριστικά τη συζήτηση, θεωρώντας ότι για να κατανοηθεί ουσιαστικά η προέλευση και η φύση της μαγείας πρέπει να κατανοηθεί η κοινωνική λειτουργία της. Σταθμός αυτής της στροφής στάθηκε το έργο των Marcel Mauss και Henri Hubert: *Esquisse d'une théorie générale de la magie* (Σχεδίασμα μιας γενικής θεωρίας για τη μαγεία), Παρίσι 1904⁹. Το ρόλο του Henri Hubert (Ανρί Υμπέρ) στη συγγραφή αυτού του βιβλίου πρέπει να τον θεωρήσουμε ως βοηθητικό, καθώς είναι γνωστό ότι το έργο και η σκέψη του Marcel Mauss (Μαρσέλ Μωκ) άσκησαν επίδραση κυρίως με τη μεσολάβηση συναδέλφων και μαθητών που είχαν τακτική ή περιστασιακή επαφή μαζί του, και λιγότερο άμεσα με τη μορφή λόγων ή γραπτών. Οι απόψεις του έργου αυτού επηρέασαν σε μικρό ή μεγάλο βαθμό τους πιο σημαντικούς ανθρωπολόγους που ασχολήθηκαν μεταγενέστερα με το θέμα, όπως ο Emile Durkheim⁷, ο Alfred Reginald Brown⁸, ο Bronislaw Malinowski⁹ και ο Edward Evans-Pritchard¹⁰. Για να επαναλάβουμε τα λό-

1. Στην Ευρώπη του Μεσαίωνα πίστευαν ότι οι μάγισσες ξεκινούσαν από τις καμινάδες των σπιτιών τους για να γιορτάσουν τις «άγιες ημέρες» του Σατανά.

Εκκονογραφημένη προμετωπίδα γερμανικού βιβλίου του 1712.

2. Βραζιλιάνος μάγος-ιερέας: ετοιμάζεται να καταλήθει από κάποιο δαιμόνιο.

Ξεις, ακόμα και αν δεν είναι επαγγελματίες, μαγικές παραστάσεις ή νόμους τις ιδέες και τις δοξασίες οι οποίες αντιστοιχούν στις μαγικές πράξεις, ενώ τις πράξεις σε σχέση με τις οποίες όρισε τα υπόλοιπα στοιχεία της μαγείας τις ονομάζει μαγικές τελετουργίες. Ύστερα από αυτούς τους ορισμούς προχωρεί στην περιγραφή του κάθε στοιχείου.

A) Σχετικά με τον μάγο, ο Mauss διαπιστώνει ότι κανείς δεν γίνεται μάγος κατά βούληση: υπάρχουν ιδιότητες που του διακρίνουν από τον κοινό άνθρωπο. Κάποιοι ισχυρίζονται ότι ο μάγος αναγνωρίζεται από ορισμένα φυσικά γνωρίσματα του: η κόρη των ματιών του έχει φάει την ιριδα, δεν έχει σκιά, ή ακόμη, στον Μεσαίωνα, γύρευαν πάνω στο σώμα του το *signum diaboli*. Ο Mauss παραδέχεται ότι πολλά, νευρικής φύσεως, φαινόμενα και σημάδια πνευματικών χαρισμάτων που συναντάμε σε κάποια άτομα έγιναν η αιτία για να αναλάβουν το ρόλο του μάγου: όμως συμπληρώνει: «ας παρατηρήσουμε ότι όλα αυτά τα άτομα -ανάηθοι και εκστατικοί, νευρωτικοί και πλανόδιοι- αποτελούν στην ουσία ιδιαίτερες κατηγορίες. Εκείνο που τους προσδίδει μαγικές αρετές δεν είναι τόσο τα ατομικά τους φυ-

σικά γνωρίσματα όσο η στάση της κοινωνίας απέναντι σ' ολόκληρο το είδος που αντιπροσωπεύουν»¹⁹. Σε τελευταία ανάλυση, εκείνο που αναδεικνύει κάποιους ως μάγους είναι η ξεχωριστή θέση τους μέσα στην κοινωνία. Η μαγεία έτσι συνδέεται με την άσκηση ορισμένων επαγγελματιών, όπως του γιατρού, του κουρέα, του σιδηρουργού, του βοσκού, του ηθοποιού ή του νεκροθάφτη. Οι γιατροί επειδή η τεχνική τους φαίνεται απόκρυφη και θαυματουργή, οι κουρείς γιατί αγγίζουν σωματικά κατάλοιπα, οι σιδηρουργοί γιατί διαπλάθουν μια ουσία που συνδέεται με κάποιες προλήψεις, οι βοσκοί λόγω της αδιάκοπης επαφής τους με τα ζώα, τα φυτά και τα άστρα, και οι νεκροθάφτες γιατί είναι σε συνεχή επαφή με το θάνατο. Η επαγγελματική ζωή των ανθρώπων αυτών τους διαφοροποιεί από τους υπόλοιπους κοινούς θνητούς, και αυτός ακριβώς ο διαχωρισμός τούς παρέχει τη μαγική δύναμη. Σε κοινωνίες δε που τα ιερατικά καθήκοντα είναι παγιωμένα, συχνά θεωρούν και τους ιερείς υπόπτους μαγείας. Ο Mauss στο σημείο αυτό αναφέρει περιπτώσεις όπου, όταν μία θρησκεία χάνει έδαφος, τότε οι ανυπόληπτοι πλέον ιερείς της θεωρούνται μάγοι από τα μέλη της νέας κυ-

ρίαρχης θρησκείας: για παράδειγμα, για τη χριστιανική εκκλησία του Μεσαίωνα όλοι οι Εβραίοι υπήρξαν μάγοι. Κατά την ίδια λογική, προσθέτει ότι όταν δύο πολιτισμοί ήρθαν σε επαφή κατά το παρελθόν, η μαγεία αποδοθήκε συνήθως σ' αυτόν που υστερήσε έναντι του άλλου: για παράδειγμα, οι Ντάσιους της Ινδίας και οι Λάπωνες κατηγορήθηκαν ως μάγοι αντίστοιχα από τους Ινδούς και τους Σκανδιναβούς.

B) Οι πράξεις του μάγου είναι οι τελετουργίες. Αν και οι τελετουργίες αυτές παρουσιάζονται συχνά απλοποιημένες και κοινότοπες, ο Mauss ισχυρίζεται ότι γενικά πρόκειται για πράξεις που ούτε απλές είναι ούτε στερούνται επισιμότητας. Αντίθετα, κάθε μαγική πράξη συνοδεύεται από μια σειρά προϋποθέσεων, των οποίων η ύπαρξη θεωρείται απολύτως απαραίτητη για την επίτευξη του σκοπού της τελετής και οι οποίες είναι ανάλογες με τους κανόνες και τις προϋποθέσεις που περιβάλλουν τις θρησκευτικές τελετουργίες.

Η στιγμή της διεξαγωγής της μαγικής τελετής καθορίζεται πάντοτε με πολύ προσεκτικό τρόπο. Ορισμένες τελετές για να έχουν ισχύ πρέπει να γίνουν νύχτα ή σε επιλεγμένες ώρες της νύχτας, ή κατά την ανατολή και τη δύση του ηλίου. Πολλές φορές έχει σημασία και η ημέρα. Στην αρχαία Ινδία κάθε μαγική τελετή συνδεόταν με θυσία στη νέα σελήνη ή στην πανσέληνο. Επειδή οι τριχές των αστερών, οι αντιθέσεις του ηλίου, της σελήνης και των πλανητών λαμβάνονταν υπόψη, η αστρολογία βρέθηκε από την πρώτη στιγμή στενά συνδεδεμένη με τη μαγεία. Η μαγική τελετή δεν μπορεί επίσης να γίνει σε οποιονδήποτε τόπο. Η μαγεία, όπως και η θρησκεία, έχει συχνά τους δικούς της ιερούς χώρους. Στη χριστιανική Ευρώπη ορισμένες μαγικές τελετουργίες έπρεπε να τελεστούν μέσα στον ναό, και μάλιστα πάνω στην αγία τράπεζα. Η μαγεία αγαπά τα κοιμητήρια, τα σταυροδρόμια, τα δάση, τα έλη, τα όρια των αγρών και των χωριών, όλα δηλαδή τα μέρη όπου πιστεύεται ότι κατοικούν φαντάσματα και δαίμονες. Ούτε όμως τα υλικά

και τα όργανα που χρησιμοποιούν οι μαγικές τελετουργίες είναι τυχαία. Έτσι, για παράδειγμα, ο Τσερόκι σαμάνος* θα αναζητήσει τα φαρμακευτικά του βότανα μια συγκεκριμένη σεληνιακή ημέρα, θα τα μαζέψει με καθορισμένη σειρά και θα προσέξει να μην πέφτει πάνω τους η σκιά του. Όσο για το μάγο και τον πελάτη του, αυτοί οφείλουν να υποβληθούν σε προκαταρκτική προετοιμασία. Για παράδειγμα, μεταξύ άλλων, πολλές φορές τους επιβάλλεται αγνεία, καθαρότητα, νηστεία κ.ο.κ. Πρέπει να φορούν το απαραίτητο ένδυμα ή να είναι γυμνοί, να βάψουν το πρόσωπο τους ή να φέρουν προσωπίδα. Το σύνολο των κανόνων αυτών που αναφέραμε, και οι οποίοι αφορούν το χρόνο, τον τόπο, τα υλικά και τους λειτουργούς της μαγικής τελετής, συνιστά πραγματικά εισαγωγική τελετουργία, ανάλογη των αντίστοιχων λειτουργιών της βρηγοκείας.

Γ) Οι μαγικές τελετές, θα υποστηρίξει ο Mauss, δεν είναι κενές νοήματος. Αντιστοιχούν σε παραστάσεις και νόμους, οι οποίοι συνιστούν το τρίτο στοιχείο της μαγείας. Ο Mauss προχωρεί πολύ πιο μακριά από τον Frazer, διακρίνοντας τους νόμους αυτούς σε δύο μεγάλες κατηγορίες: α) τους απρόσωπους και β) τους προσωποποιημένους.

α) Σχετικά με τους πρώτους, υποστηρίζει ότι είναι οι νόμοι που η ίδια η μαγεία θέσπισε ρητά ή σιωπηρά, τουλάχιστον μέσω των αληθυστών και των γιατρών. Μέσα στον κυκεώνα των νόμων της κατηγορίας αυτής διακρίνει τρεις υποκατηγορίες: της *συνάφειας*, της *ομοιότητας* και της *αντίθεσης*.

i) Η απλούστερη ιδέα με την οποία εκφράζεται η *συνάφεια* είναι η ταύτιση του μέρους με το όλον. Τα δόντια, το σάλιο, ο ιδρώτας, τα νύχια, τα μαλλιά εκπροσωπούν το ίδιο το πρόσωπο, και έτσι μέσω αυτών μπορεί κανείς να επενεργήσει άμεσα πάνω σ' αυτό, είτε για να το σαγηνεύσει είτε για να το μαγανέψει.

ii) Ό,τι κατά το νόμο της *συνάφειας* αποτελεί το μέρος για το όλον, αυτό ακριβώς, σύμφωνα με τον νόμο της *ομοι-*

ότητας, είναι η εικόνα για το πράγμα: μια απλή απεικόνιση αντιπροσωπεύει το εικονιζόμενο στην πληρότητά του, *similia similibus evocantur***. Η ρήση αυτή εφαρμόζεται συνήθως σε τελετές της μαύρης μαγείας. Μια τέτοια ομοιότητα μπορεί στην πραγματικότητα να είναι εντελώς συμβατική, με αποτέλεσμα ακόμη και η απλή αναφορά του ονόματος ή η νοερή επικλήση του να αρκεί για να μπορέσει ένα αυθαίρετα επιλεγμένο αντικείμενο να αντιπροσωπεύσει το θύμα. Η δεύτερη μορφή με την οποία μπορεί να εμφανιστεί ο νόμος της ομοιότητας είναι αυτή που διαπιστώνει ότι η εξομοίωση μπορεί να παραγάγει κάποιο αποτέλεσμα προς μια ορισμένη κατεύθυνση (*similia similibus curantur****). Ο Mauss στο σημείο αυτό αναφέρει το μύθο της *θεραπείας του Ίφικλου*****. Ο Ίφικλος, βλέποντας (όταν ήταν μικρό παιδί) τον πατέρα του φύλακο να κραδαίνει το ματωμένο μαχαίρι με το οποίο ευνούχιζε τους τράγους, κατατρόμαξε, με αποτέλεσμα να καταστεί στείρος και άτεκνος. Όταν συμβουλευτηκε τον μάντη Μελάμποδα, αυτός τον έβαλε να πίνει επί δέκα μέρες κρασί με σκουριά από το ίδιο μαχαίρι, με το σκεπτικό ότι όπως το μαχαίρι στάθηκε ικανό να προκαλέσει κακό στον Ίφικλο, με τον ίδιο τρόπο μπορούσε το κακό να μεταφερθεί και πάλι από τον Ίφικλο στο μαχαίρι.

iii) Όμως αν το όμοιο θεραπεύει το όμοιο, τότε επιφέρει το αντίθετό του, π.χ. το στερωτικό μαχαίρι παράγει τη γονιμότητα κ.ο.κ. Αυτό για τον Mauss αποτελεί τον τρίτο μεγάλο απρόσωπο νόμο που συναντά κανείς στο χώρο της μαγείας, τον νόμο της *αντίθεσης*. Σύμφωνα με τον Mauss δεν μπορούμε βέβαια να διακρίνουμε πάντοτε όλους αυτούς τους νόμους ξεκάθαρα μέσα στα μαγικά φαινόμενα. Έτσι, -όλες αυτές οι αφηρημένες και απρόσωπες παραστάσεις ομοιότητας, συνάφειας και αντίθεσης -που κάποτε είχαν νοηθεί ανεξάρτητα η μία από την άλλη- κατέληξαν κατά φυσικό τρόπο να συγχωνευτούν και να καταστούν συγκεχυμένες. Αποτελούν προφανώς τρεις όψεις της ίδιας ιδέας²⁰.

β) Οι προστάθειες να πα-

ρασταθεί με τρόπο συγκεκριμένο η μαγική δραστηριότητα των τελετουργιών και των ιδιοτήτων τους είχε ως αποτέλεσμα τη γέννηση μέσα στους μαγικούς νόμους του προσωποποιημένου παράγοντα. Από την άποψη αυτή, η ιδέα του δαίμονα δεν έρχεται σε αντίθεση με τις παραπάνω ιδέες, αλλά είναι κατά κάποιον τρόπο συμπληρωματική και αποσκοπεί στο να εξηγήσει το παιχνίδι των νόμων και των ιδιοτήτων. Υποκαθιστά την ιδέα της μαγικής αιτιότητας με την ιδέα ενός *προσωποποιημένου αιτίου*. Ο Mauss, επιχειρώντας να παρουσιάσει τις προσωποποιημένες αυτές μαγικές οντότητες, αναφέρει δύο μεγάλες κατηγορίες τους: τις ψυχές των νεκρών και τα δαιμόνια. Για παράδειγμα, στη δυτική Μελα-

3. Ο Aleister Crowley, ο φημισμένος Άγγλος μάγος (πέθανε το 1900): δρούσε στο Λονδίνο και είχε μαθητές, και μετά το θάνατό του πολλούς αποδούς.

νησία κατά τη διάρκεια κάθε μαγικής όπως και θρησκευτικής τελετής προσφύονται σε πνεύματα γνωστά ως *τίταλο*. Κάθε νεκρός μπορεί να γίνει τίταλο, αν αποδείξει τη δύναμή του να πραγματοποιεί ένα θαύμα ή μια βλαπτική πράξη κ.ο.κ. Από την άλλη πλευρά, οι δαίμονες ως κατηγορία μαγικών όντων δεν πρέπει, σύμφωνα με τον Mauss, να θεωρηθούν συνώνυμα της λέξης *διόβολος*, αλλά των *λέξεων ζωτικό ή ζήνι*. Πρόκειται για πνεύματα που από τη μια διακρίνονται ελάχιστα από τις ψυχές των νεκρών, ενώ από την άλλη δεν θεωρούνται ότι έχουν περιέλθει στην κατάσταση των θών. Συμπερασματικά, αυτοί που έχει σημασία για τον Mauss είναι ότι τόσο οι απρόσωποι όσο και οι προσωποποιημένοι νόμοι της μαγείας δεν φαίνεται να υπάρχουν έξω από τις συλλογικές πεποιθήσεις, δηλαδή τις παραδοσιακές και κοινές σε μια ολόκληρη ομάδα.

Ο Mauss, αφού ολοκλήρωσε όλες τις παραπάνω περιγραφές των στοιχείων της μαγείας, επιχείρησε ένα πέρας στην ανάλυση και την ερμηνεία της. Ο κόσμος της μαγείας μοιάζει με έναν κόσμο γηινομένο σε μια τέταρτη διάσταση του χώρου. Την τέταρτη αυτή διάσταση υποστηρίζει ότι την εκφράζουν εύστοχα οι διάφορες μυθολογικές κοινότητες που συναντάμε μέσα στις παραδοσιακές κοινωνίες: τους Μάνα (στη Μελανησία), τους Ορέντα (στους Ιροκώτες της Βόρειας Αμερικής), τους Μανιτού (στους Αλγκονκίνους), τους Ναγκούλι (στο Μεξικό και στην Κεντρική Αμερική), τους Βραχάιν (στην Ινδία). Όλες αυτές οι λέξεις δεν είναι τίποτε άλλο παρά σημειώνουν της ίδιας ιδέας: της μαγικής δύναμης, της διάστασης εκείνης δηλαδή στην οποία πιστεύεται ότι διεδόθη ο μάγος; η διάσταση αυτή νομιμοποιεί την τέλεση των μαγικών πράξεων και μέσα της ζωντανεύουν τα πνεύματα και αιωρούνται οι διάφορες δαιμονικές οντότητες.

«Ο μάγος αυτοπατάει σαν το θηρίδιο που ξεχνάει ότι παίζει κάποιο ρόλο»²¹. Ο μάγος προποείται, γιατί του ζητούν να προσποιηθεί, γιατί ο κόσμος τον αναζητά και τον υποχρεώνει να δράσει. Δεν είναι ελεύθερος, αλλά είναι αναγκασμένος να παίζει, είτε έναν παραδοσιακό ρόλο είτε ένα ρόλο που να ικανοποιεί τις προσδοκίες του κοινού του. Έχοντας δείξει ότι το πρόσωπο του μάγου ουσιαστικά υποδεικνύεται από την ίδια την κοινωνία, ότι οι τελετουργίες του είναι στην ουσία συλλογικές πράξεις της κοινότητας και, τέλος, ότι οι νόμοι με βάση τους οποίους τελετουργεί είναι συλλογικές πεποιθήσεις, ο Mauss συμπεραίνει ότι ο μάγος είναι σοβαρός γιατί τον παίρνουν στα σοβαρά, και τον παίρνουν στα σοβαρά γιατί τον έχουν ανάγκη. Κατά συνέπεια η πίστη του μάγου και εκείνη του κοινού δεν είναι δύο διαφορετικά πράγματα: η πρώτη είναι αντανάκλαση της δεύτερης, αφού η προσποίηση του μάγου δεν είναι δυνατή παρά μόνο χάρη στην εμπιστία του κοινού²². Το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει είναι ότι «υπάρχουν στη ρίζα της μαγείας θυμικές καταστάσεις που γεννούν ψευδαισθήσεις και που δεν είναι ατομικές, αλλά προκύπτουν από την ανάμιξη των αισθημάτων του ατόμου με εκείνα ολόκληρης της κοινωνίας»²³. Η συλλογική και ατομική συνείδηση διαταράσσονται αδικόπα από το φόβο ότι ανατρέπεται η τάξη των πραγμάτων όταν αντιμετωπίζονται ξηρα-

σία, αρρώστιες, θάνατο, ουράνια φαινόμενα, εχθρούς κ.ο.κ. Σε κάθε συγκλονισμό, σε κάθε αντίληψη του αλλοκότου ή ατομική και συλλογική συνείδηση φοβάται, διατάζει, αναζητεί, αναμένει. Δημιουργούνται δηλαδή αδιάκοπα τέτοιες συγκινησιακές καταστάσεις, που κάνουν την ατομική και συλλογική συνείδηση να ψάχνει τρόπους αντιμετώπισης τους σε μια άλλη διάσταση, μέσα στην οποία γεννιέται και αναπτύσσεται η θρησκεία και η μαγεία (ο μάγος, η μαγική πράξη, ο μαγικός νόμος). Ο κόσμος της μαγείας είναι ένας κόσμος που φτιάχτηκε και κατοικείται «από τις διαδοχικές προσδοκίες των γενεών, από τις έμμονες ψευδαισθήσεις του, από τις ελλείψεις τους που εκφράζονται με τη μορφή επιταγών»²⁴.

Σημειώσεις

1. *Studies in Ancient History*, 1865-1876.
2. *The Principles of Sociology*, τόμος 3, 1876-1896.
3. *Magic and religion*, 1901.
4. *Primitive Culture: Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art and Custom*, τόμος 2, 1871.
5. *The Golden Bough: A Study in Magic and religion*, τόμος 13, 1890.
6. Έλλην. μετάφρ.: *Σχεδίασμα μιας γενικής θεωρίας της μαγείας*, μετ. Μ. Βελιγράβιτς, Βερασέρ 9, Παράκλητος, έκδ. Praxis, Αθήνα 1990.
7. *The Elementary Forms of the Religious Life* (αγγλ. μετάφραση 1915).
8. *The Andaman Islanders*, 1922.
9. *Magic, Science and Religion*, 1925.
10. *The intellectualist (English) Interpretation of Magic*, 1933, και *Witchcraft, Oracles and Magic Among the Azande*, 1937.
11. Lévi-Strauss, Claude, "Introduction à l'œuvre de Marcel Mauss", Στο Mauss, Marcel, *Sociologie et anthropologie*, Paris 1960, σ. ix.
12. Spencer, B., Gillen, F. J., *The Native Tribes of Central Australia*, London 1898. Επίσης Roth, W., *Ethnological Studies among the North-Western Central Queensland Aborigines*, 1890.
13. Condington, R. H., *The Melanesians, Their Anthropology and Folklore*, 1890.
14. Mooney, J., "The Sacred Formulas of the Cherokees", *Vilth Annual Report of the Bureau of American Ethnology*, 1887.
15. Bloomfield, M., *Hymns of the Atharva-Veda: Sacred books of the East*, τόμ. XLII, Etnology, Crooke, W., *The Popular Religion and Folklore of the Northern India*, τόμ. 23, London 1896.
16. Davies, Wilton, *Magic, Divination and Demonology among the Hebrews*, 1898.
17. Hanson, J., *Zaubern, Inquisition und Hexenprozess in Mittelalter*, 1920.
18. Mauss, Marcel, *Σχεδίασμα μιας...*, Αθήνα 1900, σ. 85.
19. Ο.π., σ. 95.
20. Ο.π., σ. 158.
21. Ο.π., σσ. 189-190.
22. Ο.π., σσ. 190-191.
23. Ο.π., σ. 236.
24. Ο.π., σ. 249.

Σημειώσεις του Επιμελητή

- * Ξεχνάει (σημειώνει) ότι: Σε πολλές "πρωτόγονες" κοινωνίες πρόκειται για άνδρα (ή γυναίκα) που είναι προικισμένος με εξαιρετική διορατικότητα και επικινύει με πνεύματα στο υπέρτατο.
 ** (Λατινικά) "Τα παθήματα ανακαλύπτονται από τα παθήματα".
 *** (Λατινικά) "Τα παθήματα θεραπεύονται από τα παθήματα".
 **** Τον μύθο αυτό διακρίνει ένα περιληπτικό σχήμα για την Ούδισσα, ροή: λ' Νέκυια", που ανάγεται στον μεθόρατο Φερειύδη (περίπου 540 π.Χ.). Βλ. επίσης Απολλοδώρου Βιβλιοθήκη I, ix, 12. Ο Ήρωας ήταν θεολόγος ήρωας και Αργοναύτης, ο δε Μελέμπος οικονομικός και ιατρός από την Ψύλα, ο οποίος πληροφορήθηκε από ένα γύμα πώς να θεραπεύσει τη στερότητα του Ήρωου.

The Social Dimension of Magic

S. Psaltou

The theoretical consideration of magic changed radically in the late nineteenth century, thanks to the work of great thinkers who explored the provenance of magic as a phase in the spiritual evolution of man. While in the early twentieth century another group of scholars enriched the issue drastically, proposing that if the provenance of magic is to be fully understood, its social function should first be examined. The world of magic has been constructed and is inhabited "by the successive expectations, obsessive illusions and prospects of entire generations, which are all expressed in the form of formulas".

Βιβλιογραφία

- Durkheim, Émile, *The Elementary Forms of the Religious Life*, London 1954.
- Evans-Pritchard, E.E., *Witchcraft, Oracles and Magic Among the Azande*, Oxford 1965.
- Frazer, James, *The Golden Bough, A Study in Magic and Religion*, New York 1965.
- Lévi-Strauss, Claude, "Introduction à l'œuvre de Marcel Mauss", σσ. ix-ii, Στο Mauss, Marcel, *Sociologie et anthropologie*, Paris 1960.
- Lévi-Strauss, Claude, *The Savage Mind*, Univ. of Chicago Press, 1966.
- Malinowski, Bronislaw, "Magic, Science and Religion", Στο Malinowski, Bronislaw, *Magical Science and Religion, and Other Essays*, Glencoe, Ill. 1948.
- Mauss, Marcel, & Hubert, Henri, "Esquisse d'une théorie générale de la magie", Στο Mauss, Marcel, *Sociologie et anthropologie*, Paris 1960.
- Tylor, Edward B., *Primitive Culture, Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art and Custom*, Gloucester, Mass. 1958.